

מחודש ומורחב

הג הפסח

ליל פסח - יציאת מצרים

בכל ליל פסח יוצאים ניצוצות הקדושה ממצרים - הקליפות

אל מוציאם ממצרים בתועפת ראם לו: כי לא נחש ביעקב ולא קם בישראל בעת יאמר ליעקב וישראל מה פעל אל: (כמדבר כג, כג-כג) פרשת בק

אל מוציאם ממצרים. אמר מוציאם, ולא הוליאם, הגם שרבותינו ז"ל אמרו (ברכות לז) לאפיק משמע והוכיחו מכאן, אף על פי כן יותר משמע לשון עבר, אם היה אומר הוליאם:

ונראה על דרך אומרים ז"ל (פסחים קטז) 'ככל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא ילד ממזרים', על כן אמרו יודעי פנימיות התורה, כי כל ליל פסח מתזכרים כוחות הקדושה מהקליפה, ונוספים בעם בני ישראל, והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים, והוא אומרו אל מוציאם, כי לא יליאה ראשונה לבד, אלא בכל שנה ושנה מוליאם כנוכח:

ונתן טעם, בתועפות ראם לו, פירוש כי ה' מוסיף ומחזק אותם לרומם, ואין קץ לרוממות אשר חשב ה' עליהם עד גדה, שלא יסאר שום תערובת הרע בקדושה. והוא אומרו כי לא נחש ביעקב רמז לבחינת הניחוש, גם לבחינת הנקראת נחש, שהוא ראש הקליפה ס"מ הרשע הנקרא נחש - תעקר, ולא יסאר ממנו ביעקב, על דרך אומרו (זכריה יג ב) ואת רוח הפומא לאעביר מן הארץ, ולא קם היא בחינת טומאה למטה ממנה, ואז יהיו ישראל בגדר שלימות המעלה, ותהיה מעלתם יותר מן המלאכים, והוא מה שגמר אומר בעת יאמר ליעקב וגו', ואמרו רבותינו ז"ל (במדבר כ כ ט)

פניני וחידושי אור החיים הק'

יציאת מצרים ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו

אנכי ארד עמך מצייריך ואנכי אעלה גם עלה וגו': (בלאשית מו, ז) פרשת ויגש. עוד יכוון באומרו ואנכי פעם שניה, רמז לו שההצלה תהיה על ידו יתברך, והוא על דרך אומרו (מכילתא בל) ויציאנו ה' וגו' (דברים ו כא), לא על ידי מלאך ולא וגו' אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו וגו'. והוא אומרו ואנכי בכבודי אעלה וגו':

למצרים לא היה אור בליל הפסח

ויקם פרעה לילה (שמות יב, ט) פרשת בא. ושמה תאמר כי זרח אור בלילה דרך כלל לרעים ולטובים. לזה אמר ויקם פרעה לילה, כשקם הוא לקרוא למשה ולאהרן, מנע ה' מרשע אורה, והיה לילה, פירוש חושך, כאומרו (בלאשית א ה) ולחשך קרא לילה:

אני ולא מלאך - טעמו

אני יוצא בתוך מצרים: (שמות יא, ז) פרשת בא. פירוש הגם שיש לי כמה משרתים, אף על פי כן אני בעצמי אצא בתוך מצרים, והטעם לשתי סיבות. א' לחיבת הבנים, שתהיה יציאתם על ידו בכבודו ובעצמו. ב' כי אין מלאך מבחין ההבחנה הגדולה מי הוא שנוצר מטפה ראשונה של אדם, שיקרא גם כן בכור הגם שהוא שני ושלישי לבטן, זולת הוא היוצר הוא הבורא ברוך הוא מכיר הטיפות שצר מי ומי הבכור:

שהמלאכים יסאלו לישראל מה פעל אל:

חמשה ניסים שזמנם בליל פסח

ליל שמורים הוא ליי להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה ליי שמורים לכל בני ישראל לדרתם: (שמות יב, מב) פרשת בא

הגם נתגלית אמתתו יתברך, כאומרים ז"ל (ב"ר מב ז) שיש מהאומות שלא היו מאמינים בנס הלכתו מאור כשדים, והאמינו בנס הכאת ארבעה מלכים. וכנגד מצרים, אמר להוציאם מארץ מצרים. וכנגד נס חזקיהו, אמר הוא הלילה הידוע לנס, כרשום בדברי נביא (מ"ב עט) ויהי צלילה ההוא ויאל מלאך וגו'. וכנגד נס מרדכי, אמר הזה לה'. וכנגד גאולה העתידה, אמר שמורים לכל בני ישראל לדורותם, פירוש לסוף הדורות, בעגלל ובזמן קריב:

ליל שמורים וגו'. יכוון הכתוב לרמוז חמשה נסים מופלאים שזמנם לילה זו. א, זימני אברהם, כשהכה את ארבעה מלכים (בלאשית יד טו) ויחלק עליהם לילה. ב, זימני מלכים דכתיב (פסוק כט) ויהי צלילה הפילה. ג, זימני חזקיהו כשהכה גבריאל מחנה סנחריב, דכתיב (מ"ב יט לה) ויהי צלילה ההוא. ד, זימני מרדכי ואסתר, צלילה ההוא נדה שנת הפלך (אסתר ו א). ה, גאולה העתידה:

בנגד נס אברהם, אמר ליל שמורים הוא לה, כי באמלעות

ליל הסדר - הגדה, סיפור יציאת מצרים

והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים: (שמות יג, ח) פרשת בא

אומר בעבור זה, ודרשו ז"ל (מכילתא מס' דפסחא יז) 'בשעה שמלה ומרור וגו', והוא כלילה ולא ביום, ואם כן לא היה לו לומר אלא והגדת לבנך לאמר בעבור זה ואני יודע זמן ההגדה שהוא כלילה. עוד לריך לדעת אומרו לאמר, והלא כבר אמר והגדת:

ליל פסח נקרא יום

והגדת לבנך וגו'. לריך לדעת למה לא אמר ואמרת, כי תיבת הגדה מצינו לרבותינו ז"ל שאמרו (שבת פז) שיתכוין בה דברים קשים כגידים. עוד קשה אומרו ביום ההוא, ובסמוך גמר

ונראה כי יכוין על דרך אומרים ז"ל (פסחים קטז.) **מתחיל בגנות ומסיים בשבח**, יאמר גנות אבותיהם של האבות, כי לא היה דבר משוכח, והוא אומרו **והגדת** דברים קשים שלב האדם נעקש מהם, ואחרי כן **מסיים בשבח** והוא אומרו **לאמר**, אמירות משוכחות משמחים את הלב ומסעדים אותו. ואמר **ביום ההוא**, הודיע צמתה לשון לדיק כי הלילה ההוא **יום יקרא**, לא לילה, והוא אומרו (תהלים קלט יב) **וְלַיְלָה פִּיֹּם יֵאָמֵר**, ולא חש שתטעה לומר יום ממש, ממה שגמר אומר **בעבור זה** שהוא צענת מלה וכו' כאומרים ז"ל. ואולי כי סמך **ביום ההוא** עם **והגדת**, כי גם נס זה בכלל מלות ההגדה:

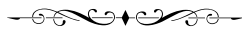
טיפור יציאת מצרים סגולה לבנים

עוד יראה באומרו **לאמר**, להיות שאמר **והגדת לבנך**, תינה אם יש

לו בן, אם אין לו בן יהיה פטור, תלמוד לומר **לאמר**, שעל כל פנים כריך להגיד אפילו בינו לבין עצמו, ואם תאמר כיון שעל כל פנים הוא כריך להגיד אפילו בינו לבין עצמו, אם כן למה אמר **לבנך**. ואולי שצאמלעות היתור אני מבין כן, ולא כלל יתור. ואפשר עוד שירמוז באומרו **והגדת לבנך**, שאם יגיד הגדה האמורה צענין וזכרו ה' שגיד לצנו, וכדי שלא תטעה לומר דוקא, לזה אמר **לאמר**:

י"ב מצוות יש בלילה זו

בעבור זה. אולי שרמזו בתיבת ז'ה', שנים עשר מלות הרשומים בחג הפסח, שלשה דברים פסח מלה ומרוח, והגדה, ושבעת ימי החג, וקידוש יום ראשון ושני, הרי שנים עשר כמספר ז"ה, והוא אומרו **בעבור זה עשה וגו'**. והגם שבעת ימי החג לענין תרי"ג מלות אינם נמנים לשבע מלות:



תכלית האותות היה רק להכניס האמונה בלב ישראל

וְלִמְעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנֵי בְנֶךָ וּבֶן בְּנֶךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֹתִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת אֲתָתִי אֲשֶׁר שִׁמְתִּי בָּם וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי יְיָ: (שמות י, ט) פרשת בא

שלא היה כן לכל גוי:

וזה כך נעיונות אמרי נועם **וְלִמְעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנֵי בְנֶךָ** ענין זה, והסיפור מן הגמנע שיהיה הדבר תמיד בזכרוןך זולת צאמלעות שתי תמיהות, האחת **את אשר התעללתי במצרים** הרי תמיה אחת, הגם שהיה ה' עושה להם נרות שאין בהם שדוד המערכות והטבעיות, אף על פי כן ללד רוב הנרות והמכות עשר מכות, וכל מכה היתה של ארבע וחמש מכות, לא עשה כן לכל גוי, הגה הדבר תמוה. ותמיה זו ללד לא לכירי אינשי, ולא יספרו מעשה ה', ואמר **ואת אותותי**, פירוש האותות שעשה ה' תמיהה שנית, שגם כלל ענין מנרים האות מעצמו הוא דבר פלא, וצאמלעות שני פלאות **תספור באזני בנך ובן בנך וגו'**, ותכלית המכוון בסיפור הוא **וידעתם כי אני ה'** ואין עוד, ותכזיבו האמונות זולת זה:

ובן תמצא כשדבר אתנו ה' ברוך הוא זהר סיני, פתח דבריו יתברך אמר (להלן כ ט) **אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ**, וזה כך האות **אָשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם**, והוא שהקדים דבריו כאן ואמר **וידעתם כי אני ה'**, כי יכירו בזה בחוש הראות לדה האמונה, מה שלא השיג אדם מהעולם עד העולם, ברוך אשר כן עשה לנו:



וְלִמְעַן תִּסְפֹּר וגו'. כריך לדעת לאיזה ענין הוצרך לטעם זה, ולא הספיק בטעם הראשון שה' חפץ להקים אותות אלה, כמו שפירשתי בסמוך. עוד מה הוא **את אשר התעללתי במצרים**, ומה הוא **ואת אותותי**, שנראה שהם שני דברים. עוד כריך לדעת כונת אומרו **וידעתם וגו'**:

אכן כונת הכתוב הוא, כי צא ה' להודיע כי אין תכלית הכונה בהצאת האותות בקרבנו לעשות נקמה צפרעה, אלא לחזק האותות שבהם עיקר האמונה בלב ישראל, כדי שיהיה רשום בל שכת לנצח, כי כשיהיה בקרבנו של פרעה יהיה בזכרון בני ישראל לעולם ועד. והכונה על דרך אומרים ז"ל במסכת חולין (ע"ה) דין בן פקועה, כי אם יהיו בו שני דברים המופלאים יהיה מוזכר תמיד, וכשיראו שאוכלו כלל שחיטה לא יחשדוהו כי מוזכר הוא ביניהם, כי תרי תמיהי מדכר לכירי אינשי. והגה צאמלעות הפלא שפליא ה', להודיעם כי הוא שולט ברוח ובמים ובעפר ובצעלי חיים ובאש ובאוויר וכדומה, אין זה מספיק שיזכר הדבר בתמידות לעולם לחקק האמונה, אלא צאמלעות היות הפלאה שניה, כי פליא ה' להרע את פרעה ועבדיו להקוותם כוחות לענה, מה

בכל השנה צריך לספור יצא"מ רק למי ששואל, ובליל פסח גם בלא שאלה

וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר מַה זֶה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדֵּיכֶם: (שמות יב, יד) פרשת בא

צאמלה שתאמר אליו – אז הוא שתשיבהו בדרך האמור, אבל אם יאמר **מה זה** בדרך זלזול, לא לכונת התשובה, לא תשיבהו כזה: **עוד** יראה שאין כריך שתהיה השאלה בלשון זה **מה זה**, אלא הגם שתהיה באיזה אופן שתהיה, כל שהמכוון של השאלה

והיה כי ישאלך וגו'. פירוש צענה שיראה בנך ענין פדיון בכור – אם ישאלך אתה חייב לומר לו, אבל כלל שאלה אין חיוב אלא בליל פסח. ולזה דקדק לומר **מחר** פירוש אפילו למחר דהיינו כל זמן שיהיה. ואמר **לאמר** פירוש שתהיה כונתו

הוא לאמר מזה זאת. נמצינו אומרים כי פסוק זה שלא בליל פסח נאמר אלא במלות קדוש פטר רחם, ואין לורכך בהגדה זולת על ידי

שאלה. ורבותינו ז"ל אמרו (בהגדה של פסח) כנגד ארבעה בנים כו', זה דרך דרש:

ביציאת מצרים הוכחשו כל טעותי הכופרים

אֲנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: (שמות כ, ב) פרשת יתרו

אנכי ה' אלהיך וגו'. טעם כפל אשר הוצאתיך מארץ וגו' מבית עבדים. פשט הדברים הוא שכוונתו להגדיל עולם שבייתם שהיו בארץ מצרים, מקום שאסוריו לא פתח וגו' (שעי' יד יז), נוסף על הפלגת טומאתה, ועוד שהיו גם בגדר עבדים והולחנו ה':

עוד יכוין ה' לומר על זה הדרך, **אנכי ה' אלהיך**, הגה הזכיר בתחלת דברי ה' שני ענינים, האחד היותו ה' ברוך הוא גם הוי"ה, זה יגיד האמונה כי ממנו יתברך ובמאמרו היה כל הווה וכל מה שהיה ומה שיהיה, גם יגיד על הויותו יתברך היה והווה ויהיה. והשני אמר **אלהיך**, פירוש שעליהם לקבל מאמרו וגזרותיו, וכל הממרה את פיו יפגנו אלוה. וכנגד שני בחינות אלו בא האלקים להכריח כל אחת מהם בהוכחה שאין עליה טענה, כנגד

אומרו **אנכי ה'** זה לך האות אשר הוצאתיך מארץ מצרים, דע כי באמצעות יליאת מצרים הוכחשו כל הדברים שקר שיש חס ושלום אמונה זולתו, כי הוכחשו המאורות וזה ראיה כי לא אלהים המה בהחשך ה' מאורם, הוכחשו הימים כי ה' עשה בהם אותות והפכם לדם, הוכחשה הארץ בהכותה ה' ותשרץ שרצים רעים, הוכחשו בעלי חיים שאין בהם ובמזלם חוזק, הוכחשו כל אלוהות בעשות ה' בהם שפטים, הרי כי ה' הוא אדון כל הווה ושולט על הווה ומכחידו, וגוזר על אין ויהיה, כאשר עיני כל ישראל רואות. וכנגד מה שאמר **אלהיך** שריכין לקבלו עליהם לאלוה לקיים כל דבריו, אמר טעם הדבר **מבית עבדים**, פירוש כי לאז שהיית עבד לזולת ואני הוצאתיך מעבדותם, שורת הדיו נתנת כי תקבל אלוהותי עליך לקיים כל דבר:

קרבן פסח

לקיחת הטלה היה בשביל לעקור חוקי הע"ז שבקרבם

וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אֲרֻבְעָה עָשָׂר יוֹם לְחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ בַּלַּיְלָה עֶרְתַּת יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרֻבִים: (שמות יב, ו) פרשת בא

והיה לכם למשמרת. פירוש כריך שמירה כדין קדשים, כיון שקרא עליו גם פסח. עוד ירמוז על דרך אומרים ז"ל (ויקרא כג ב) בפסוק (דברים ד לז) גוי מְקַרְבַּ גוי, שהיו ישראל במצרים סרוכים קלת בחוקי עבודה זרה מאל היותם בין המצריים, ואמרו עוד (שמו"ר טו ב) שרמזו הכתוב באומרו (פס' כא) מְשַׁכְּוֹ שמשכו מעבודה זרה. והנה אין כונתם ז"ל לומר חס ושלום שהיו עובדי עבודה זרה, אלא ללמד שהיו צנינים, מצלי ידעתם יעשו חוקים של עובדי עבודה

זרה, צפירי המלבושים והמאכלים ודברים הרגילים. ואשר על כן מלמד שאלה שיעקרו מאותם פרטים שידמו להם, נתחכם עוד אל עליון לעקור בחינת הרע מהם ולעשות תיקון עון זה, ואמר שיקחו הטלה שהיא עבודה זרה של מצרים, שבה היה לישראל המכשולות, ויעשו בה מצוה האמורה בענין, וזוהי יהיה להם תיקון לשמירת עון עבודה זרה. והוא אומרו והיה לכם למשמרת פירוש במקום מנות שמירת עבודה זרה, כשינהגו בו משפט כתוב, והבין:

לעשות הפסח לשם ה'
פסח לוי: (ויקרא כג, ה) פ' אמור. עוד ירצה באומרו **פסח לה'**, לצד שפסח מצרים שהוא פסח ראשון עשוהו לאהבת הערב והמועיל, הערב שאמרו ז"ל (שמו"ר יט ה) שנתבשר פסחו של משה מרוחות (מריה) גן עדן, ועיין מה שפירשתי בפרשת בא (וי מג), והמועיל לפסוח המשחית על בניהם, וכאן אמר כי פסח דורות יעשוהו לשם ה', הגם שאין בו אחד משתייהן:

כֹּוֹרֵן יִבְרָךְ לְמִקְדָּשׁ בְּהַלֵּל, בְּן עֵשָׂה הַלֵּל, בְּזִמְזוֹן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִיָּם הָיָה בּוֹרֵךְ פְּסַח מִצָּחָה וּמְרוֹרֵר וְאוֹכֵל בְּיַחַד, לְקִיָּם מִנֵּה שְׁנַאָמַר עַל מִצְוֹת וּמְרוֹרִים יִאֲבָלְהוּ: (הגדה של פסח, בכורן)

גם הגלות מצטרך בשביל הגאולה

וְאוֹכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּזִלְזָה הָיָה צְלִי אֵשׁ וּמִצְוֹת עַל מְרוֹרִים יִאֲבָלְהוּ: (שמות יב, ח) פרשת בא

מה שהזכיר המלות, הוא פרט אשר יכונן חיד אוכל יטעם לו הַלֵּל: והנה שלשה השריגים יטעימו יחד, והוא רומז לשלשה דברים, האחד הוא הגלות שמררו את חייהם, השני היא היליאה תיכף ומיד שלא הספיק צדקם להחמיץ במצרים, שלישי אשר פסח ה' על בתייהם, והוא בחינת הגאולה, כי עבר ה' בארץ מצרים

ומצוות על מרורים. לפי פשט הכתוב, לפי מה שראינו שאמר ה' שרכיך צלי אש ושיהיה שלם כו', זה יגיד שדעת עליון הוא להראות בחינה הגדולה והחירות, ואין רשות אחרים עליהם. ולפי זה גם המרורים שילו ה', הוא ללמד כי כן דבר אוכלי כלי לאכול עמו דבר חד, כי בזה יערב לחיד האוכל ויאכל בכל אות נפש. גם בזה יוכר גודל העריבות כשיקדים לפיו מרורים. גם

ונתק חבל מוסרות העצות שהיו תוקפים בהם, שהוא בחינת הזכורה, וכמו שפירשתי הענין במקומו (לעיל יא ה):
ושלשת הענינים יחד היו כריכין להיות, וזולת אחד אין נס בשנים האחרים, שאם לא היה הגלות לא היו משיגים אשר השיגו מהאירוף ומה שזכרו, ומה גם לפי מה שכתבנו במקומות אחרים (בראשית מו א) כי גוי גדול עלמו שהוליא ה' ממאריס הם בחינות נילואי הקדושה, ששם היתה ושם נמלאת, וסגולת

הואלאתה הוא המכור אשר מכרו את חייהם, והוא סוד אומרו (קהלת ח ט) **עת אֶשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לָרַע לוֹ**. ואילו לא היה המהירות שהוליאם ה', היו חוזרים ומשתקעים צוררים ומתזכרים. והוא מאמר התנא (הגש"ט) **ז'אלו לא הוליא וכו' עדיין וכו' והיינו עבדים לפרעה' וכו', דכתיב (פס' לט) וְלֹא יָכֻלוּ לְהִתְמַהֵמָה, ועיקר הגאולה היא הפסיחה. נמלאת אומר כי שלשתם יחד הם העיקר, ולזה היה הילל מדקדק לכורכם יחד (פסחים קטו):**

חמץ ומצה

בכל יום שאינו אוכל חמץ מקיים מצוה

שבעת ימים מצות תאכלו אף ביום הראשון תשביתו שאר מביתכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי: וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש וגו': (שמות יב, טו-טז) **פרשת בא**

שבעת ימים. הנה הטעם הוא ללד שלא הספיק זכרם להחמיץ וגאלם הגואל. ואם תאמר והלא היואלים עדיין לא יאלו, לעשות זכרון לדבר, הלא גם הפסח שזוה ה' לקחת פה לבית אבת (פס' א) עדיין לא פסח, אלא שבזכות מלואה זו יפסח ה', גם המלוא בזכות מלואה זו ימהר לגואלם, וכן היה:

ותמצא שאמרו רבותינו ז"ל (פסחים קז) **מדקדקת התורה באחד מי"ג מדות, כי כל שבעה אין חיוב במלוא אלא לילה הראשונה קבעו הכתוב חובה, והטעם כי גם בחינת המלוא לא היה אלא בליל ט"ו, וזה נקבע לחובה בזמן עלמו, ומאז והלאה אין כיוון זנס למלוא, והבן. וטעם אומרו **שבעת ימים מצות,** אינו אלא רשות. ואולי שדיבר בסדר זה, לומר כי מעלה עליו הכתוב כאילו אכל כל שבעה. ותמלא כי לוא ה' שני מקראי קודש **ביום הראשון וביום השביעי,** יום ראשון ללד נס יום חמשה עשר, ויום שביעי ללד נס גמר הגאולה של קריעת ים סוף וכו':**

עוד טעם אומרו **שבעת,** ללד שלא לוא ה' בכל שבעה לאו ללא תאכל חמץ, והייתי אומר אם לא אכל חמץ אין בידו לא זכות ולא עונש, תלמוד לומר **שבעת ימים תאכל מצות,** לומר לך כי כשלא אכל חמץ כאילו אכל מלוא, והרי בידו שבעה

השמירה מחמץ מתקן עון ע"ז

אלהי מפכה לא תעשה קד': את חג המצות תשמור וגו': (שמות לז, יז-יח) **פר' כי תשא. את חג המצות תשמור.** טעם מצוה זו כאן, לציון כי הן אלה תיקוני החטא שקודם, כאומרם ז"ל (זוהר ח"ג מ) כי החמץ הוא בחינת אל אחר, ולזה צוה ה' ביתר שאת לשמור את הדבר:

לא להחמיץ המצה כשם שה' לא איהר המועד

ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו': (שמות יב, יז) **פר' בל. ושמרתם את המצות וגו'. פירוש כשם שאני שמרתי היום ולא אחרתי יום אחד, ובעצם היום הזה הוצאתי אתכם, לטעם זה אתם גם כן לא תאחרו המצה עד שתחמיץ:**

מלוות עשה:

ושעם שבעה ולא פחות ולא יותר, נחמין ה' שיהיו עסוקים במלוא עד גמר הגאולה שהוא ביום שביעי של פסח, אשר הפליא ה' עשות נסים להם וברודפיהם משפטים. גם יש טעם בזכונות, כי יסודי הקדושה שהם שורש נשמות ישראל שבעה עינים (זכרי' ג ט), ותקרא כנסת ישראל "בת שבע" לסיבה זו (עיי' זוהר ח"ג לו):

עשר המכות

פרעה לא ביקש רחמים אלא כשהרגיש אימת מות

ויקרא פרעה למושח ולאחרן ויאמר העתירו אל יי ויהר הצפרדעים מומני ומעמי ואשלחה את העם ויזבחו ליי: (שמות ח, ז) **פרשת וארא**

(ב) **מכת לפרדע** היו זו שני דברים, האחד הרעשת הקול, והשני שהיו נכנסים במעיהם, דכתיב (לעיל ז כט) **ויצקה ויצעמנה ויצקל ועצקה יעלו הצפרדעים, ומכה זו מבהלת הנפש ואין אדם בטוח בחייו, לזה אמר פרעה אל מושח וגו' ויהר הצפרדעים מומני,** פירוש מתוך בני מעיו וגו':

(ג) **מכת כינים,** כי הגם שילטערה, אכל אין שם סכנת מות כלפרדעים, שתנקוב בני מעיו וגו' ותעשנו טרפה. ולזה הגם שידע כי אצבע אלמים היא, והעידו החרטומים כי אינם יכולים עשות, אף על פי כן ויחזק לב וגו' (להלן פס' טו):

העתירו אל ה'. כריך לדעת למה לא פנה ובל אל ביתו במכה זו כמו שעשה במכת הדם, הלא גם את זאת הראוהו חרטומיו כי עשו גם המה. אכן פיו ענה בו טעם הרגשתו בזו וכל כיואל צה, שהורגש וקרא למשה להתפלל בעדו, כי לא היה מתפעל אלא כשאומות מות נפלו עליו. וזה סדר מכותיו:

ראשונה מכת דם, לא היה לו צה סכנת מות, ומים לכמאו מאלו לו סביבות האור, או היה קונה מישראל, לזה לא נרגש ממנה:

(ד) מכת ערוב, אימות שן בהמות ששלח ה' בו צהלוהו וירא עד מאור, ותיכף שלח אחריהם ואמר (פסוק כח) לכו זבחו וגו' וְאָנֹכִי אֲשַׁלַּח וְגו' הַעֲפִירוּ צְעָדֵי (פס' כז):

(ה) מכת דבר, ללד שהיתה במקנה ללד, הגם כי שלח וראה מקנה ישראל ולא מת אחד (להלן ט ז), אף על פי כן לא שת ללד ללדק רחמים:

(ו) מכת שחין, ללד שלח היה בו סכנה, גם אפשר שנתכבד במכה זו ממנה שלח הזכיר ה' בפירוש כי גם בו היה שחין, ולא אמר אלל (להלן ט יח) פי הָיָה הַשְּׁחִין צְחָרְטָמָם וְצָבַל מַרְרִים, לזה לא דקש ממשלה להתפלל בעדו:

(ז) מכת ברד, ללד שהרעים ה' משמים ונתן קולות ואש מן השמים, נפלה עליהם אימתה ופחד שיעשה להם כמהפכת

סדום ועמורה, ופחד וקחצ ללדו (ע"פ ישעי' ס ה), ואמר ה' הַצִּדִיק וְגו' הַעֲפִירוּ אֵל ה' וְגו' (ט כז-כח):

(ח) מכת הרצה, פיו ענה בו כי מה שנתרגש הוא ללד שירא יראת מות, דכתיב (י י) וְיָסַר מֵעַלֵי רַק אֶת הַמָּוֹת הָאֵלֶּה:

(ט) מכת חושך, לא ראינו לו שבקש ממשלה להתפלל, ואולי כי בשלשה ימים ראשונים היה מדליק עששיות ופנסות גדולות ויאר את החושך, ובשלשה ימים שניים שהיה חושך ממושך וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִמִּתְחַפְּיוֹ (להלן י ט), לא היה מניחות לו שיכד אדם לקרא למשה כי לא קמו אִישׁ מִמִּתְחַפְּיוֹ, ואחר שלמנו שבעת ימי אפילה חכף ומיד שלח אחר משה (סס כז) ואמר אליו שילכו, אלל שיתנו בטחון מהם שיחזרו, וְלֹא קָבַל מִשָּׁה, וְלֹא שָׁכַר פִּסְקָה הַמַּכָּה לֹא הוֹרֵךְ לֹמֵר לוֹ הַתְּפִלָּה:

קשיות וכבדות לב פרעה כדי להראות רשעתו האמיתית

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֵל פְּרַעְזָה כִּי אֲנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עַבְדִּיו לְמַעַן שְׂתִי אֶתְּי אֱלֹהַ בְּקִרְבּוֹ: (שמות י, א) פִּרְשַׁת בֹּא [ספר מאור החיים עמ' נב]

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֵל פְּרַעְזָה וְגו' וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי ה'. אמר במדרש הדל הוא ללכת (תהלים קכב ז-ה) הַיְטִיבָה יְיָ לְטוֹבִים וְלִיטְרִים צְלֹבָתָם וְכוּ' וְהַמַּטִּים עֲקֻלְקֻלוֹתָם וְיֹלִיכֵם ה' (וכו') וְאֵת פְּעָלֵי הָאֵוֹן שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל. יש להבין בפסוקים הללו, למה לא אמר יְיָ אֵל פְּרַעְזָה' כמו שאמר בפעם אחר (לעיל ז טו). ועוד למה אמר ה' שהיא רחמים, היה לו לומר 'אלהים' שהוא לין. ועוד מאי קאמר כִּי אֲנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבוֹ, והל לנו רואים בפרשה הקודמת שאמר (ט י) וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרַעְזָה, וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרַעְזָה (י א). ועוד מדקאר לְמַעַן שְׂתִי אֶתְּי אֱלֹהַ שְׁמַע מִינֵה לְעַד הַנֵּה לֹא הָיוּ אֹתוֹת. ועוד מאי אֹתוֹת, 'מכות' הוה ליה למימר: ...

וְאֵם תֹּאמַר, למה הקדוש צדוק הוא צדוק רחמיו הכבד והקשה לל פרעה כדי שלח לישראל, והרי הוא רואה לחזור בתשובה, אלל ראה הקדוש צדוק הוא שאין לל שגם, ומחמת יראת המכות היה מורה טלפיים כחזיר לפני משה ולפני אהרן. זהו גם כן רמז בפסוק הנביא 'והמטים עקלקלותם ויוליכם ה' את פועלי האון' וכו', זהו גם כן לכל המורים לפני העם שהם יראי שמים, ובחוד ביתם עושים כל מה שיראו, כמו החזיר שהם מראים תומה ותחתייה ערמה. מה עושה הקדוש צדוק הוא, מחזיק את ללל לללל כרשעם, עד שכולם ידעו רשעתם, ואז שלח על ישראל:

וזהו שאמר הקדוש צדוק הוא כִּי אֲנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבוֹ, וכי הוא נתינת טעם, תדע למה, לְמַעַן שְׂתִי אֶתְּי אֱלֹהַ, וקרא לללה אֹתוֹתִי, כדי שידעו ישראל שאין אלה מבלעדי ה'

האור והחושך היו מג"ע וגיהנום

וְלִכְל פְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹרֶךְ בְּמוֹשְׁבוֹתָם: (שמות י, כג) פר' בל. או יכוין לומר אור זה מנין מוצאו, ואמר שהוא אור במושבותם, וחסר תיבת 'אשר', והרבה מקראות יקצרו כן. והכונה על דרך אומרים ז"ל (שמו"ר יד ט) כי הרשעים מתכסים בחושך, והוא אשר כיסה המצרים הרשעים, וכנגד הצדיקים עליהם יזרח ה' ברוך הוא (ישעי' ס ט), ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה ל), ומאור מושבותם ליוה להם ה' ברוך הוא חלק אחד, והוא אומרו אור במושבותם:

ושהיא צדק רוח ויכר הרים. ואחר שהלקה את הארץ עם השחין, והמים עם הדם, וראו כולם את חוזק הברד, אמר הקדוש צדוק הוא אני מביא להם הרצה, וזה לרוח כדי שישא אותו כלכתיב וי (ט) לֹא נִשְׁאָר אֶרְצָה, כדי שיאמינו ישראל שהוא צדק הרוח ולא ישחחו לו. וגם כן הלקה המאורות בחושך, כדי שלא ישחחו ישראל לשמש או לירח. ואחר כך הביא עליהם מכת בכורות, שצמכה הזאת מורה שהצורל צדוק הוא ללדו יודע הנסתרות מי הוא הצור, המשל אם יבואו עשרה בחורים על אשה אחת, כולם הם בכורים מאב, כלאיתא במדרש (מכילתא יג, ומובא ברש"י שמות יב לג), ומי יודע כזאת מללד הקדוש צדוק הוא אין עוד מללדו, והוא יודע נסתרות. וכל זה שאמרנו לְמַעַן שְׂתִי אֶתְּי אֱלֹהַ בְּקִרְבּוֹ, ראה לומר בקרב ישראל, וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ (פסוק כ) וידעו [כי] ה' אֶתְּי אֶתְּי אֱלֹהַ בְּקִרְבּוֹ הוֹא (ע"פ זכרי' יד ט):

כל המכות באו להראות שליטת ה' בכל הכוחות

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֵל פְּרַעְזָה כִּי אֲנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עַבְדִּיו לְמַעַן שְׂתִי אֶתְּי אֱלֹהַ בְּקִרְבּוֹ: (שמות י, א) אור החיים פִּרְשַׁת בֹּא

לְמַעַן שְׂתִי אֶתְּי אֱלֹהַ בְּקִרְבּוֹ. כריך לדעת למה דקדק לומר אֹתוֹתִי אֱלֹהַ, שיראה שיעקר הטעם שהכבד ללד

ויתבאר על דרך אומרם ז"ל (שמו"ר יב ה) כי מעשה מצרים מעיד על האלהות כי הוא השליט והוא האדון, והאדון לא שחפץ בישראל לקרצם לעבדו ולדבקה בו, היה חפץ להשכילם לראות ולהביט בעין הכחשת כל אמונה חוץ ממנו, ועדיין לא הראם כי הוא בורא רוח ועָשָׂה מְלֻאכְיוֹ רוחות (עי"פ תהלים קד ז), גם לא הראם כי הוא בורא אור וחושך. ולזה אמר **למען שיתי וגו'**, פירוש לא שאמר אליו **בי אני הכבודתי את לבו**, יש מקום למשה לומר למה יאריך עוד הטורח ויטרוך גם כן לשדד המערכות, כי יש בכל מכה שינוי סדר מערכת הבריאה, אם להראות את כוחו יתברך אשר אמר עליו (לעיל ה ט) **מי יי, הלל הכה מכת הברד והרעהו ה' ידו הנפלאה**, ומה נורך להפך סדר הבריאה עוד, לזה אמר אליו **טעם למען שיתי אותותי אלה**, פירוש אותות שאני רוצה לעשות בעולמי כדי שיכירו ישראל האלהות, עדיין נשארו מהם אלה להשלמת האמונה. כי בכל שבע

מכות שעברו אין בהם הכחשה למשתחוה לשמש או לירח, גם לאשר יטעה כי בורא הרוח אינו בורא העפר, והגם ששלט ה' על הארץ צמה יודע כי הוא בורא רוח, הוא היוצר אדם וכל אורה, והוא ה' להראותם במעשה הארצה כי עשה מלאכיו רוחות להביאם גם להחזירם, גם לשאת את המתים לכל יהנו מהם המלאכים (שמו"ר יג ז), ובמכת חושך כי הוא יוצר המאורות ושלט בהם, גם יצירת החושך וגזר עליו לשמש עבות למצרים (שם יד א), ובמכת צורות נודע כי הוא היוצר אורה בחוץ אורה ומכיר טיפת הצבור (ב"מ ס"א), גם באמצעות מכה זו אורה ה' מכות קדש לי כל צבור (לעיל יג ב), ויהיה זה לזכרון כי הוא יוצר מבעד לו. ולזה כשמלאך רשע זה, הקשה ה' לבו **למען שיתי אותותי אלה** שאני רריך לעשות לאות ולמופת לטעם הנזכר, יהיו **בקרבו**, שתמלאנה אותו כוסות התרעלה גם כן לכל רשעו, וזולת טעם זה לא היה ה' משדד המערכות בצבילו לבד:

הכאת היאור כדי להודיע השגחתו ית' הוא היה הוה ויהיה

בה אמר יי בוזאת תדע בי אני יי הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדב: (שמות ז, יז) **פרשת וארא**

בוזאת תדע בי אני ה'. טעם שאין לו ידיעת ה' באמצעות מכה זו, על דרך אומרם ז"ל (שמו"ר ט ט) כי נילוס היה למצרים לאלוה, אשר על כן רשם ה' בהכאת היאור לדם, ואמר **בוזאת תדע בי אני ה'**, כשאעשה משפט כחוב צאלהיכם: ודקדק לומר **אני ה'**, כי שם זה מלבד שאמרו ז"ל (והר"ע מ"ח כ"ג): שירצה לומר היה הוה ויהיה, עוד ירצה לומר כי במאמרו היה כל הוה. והנה כשיכה עבדו ליאור, יראה כי הוא יתברך הוא עשה היאור, הוא מְהוֹהוּ בכל עת לאשר יחפוץ, והנה הוא עושה

בו הויה אחרת והפכו לדם:

עוד רמז לו כי מזה ידע מדת רחמיו יתברך על הנבראים, צראות לפניך היאור נהפך לדם כדי שתשוב ותשלח ולא תמות, ואם לא היה כל הרחמים היה מכה בו ומאבדו מן העולם, וקל וחומר הדברים, ומה יאור גדול מהפכו לדם, אדם אמגושי ומכסף או מגדף, (עי' שבת ע"ה.) כמותו לא כל שכן. והוא אומר **בוזאת תדע בי אני ה'**, שאני מתחכם עליך בדברים גדולים כזו של הכאת אלהיך, כדי שתאמין ולא תאבד:

עי' מכת ברד יכיר שכל המכות הם מה'

בי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע בי אין פמני בקל הארץ: (שמות ט, יז) **פרשת וארא**

כל מגפותי וגו'. קשה הלל ראינו שהביא עליו עוד שלש מכות אחרות. והיה נראה לומר כי לא ששקולה זו כנגד כולו, ומה שאמרו ז"ל (רש"י) שקולה מכת צורות כנגד כל המכות, אולי שזו שקולה כנגד כל שלפניה שהם שש מכות, ומכת צורות שקולה כנגד כל שלפניה ומכת צד בכלל, וכשאתה בא למנוח תהיה מכת צורות שקולה כנגד י"ד מכות, ולא הנאני דרך זה:

שגם החרטומים עושים כן, והגם שהיתה מכה וכניסו שאמרו החרטומים (לעיל ח ט) **אֲלֹצֵעַ אֲלֵהֶם הוּא**, יש מקום לפרעה לחשוב כי אפשר כי האנשים ההמה לא השיגו השגת משה ואהרן במכשפות ואומרים כן, ולעולם ימצא אדם מכסף שיעשה כן. לזה אמר אליו ה' **בי בפעם הזאת** באמצעות המכה אשר הביא עליך, **אני שולח את כל מגפותי** שכבר הבאתי עליך **אל לבך**, פירוש שדע כי לא מעשה כישוף ושדים המה אלא מעשה אלהים, והוא אומר **מגפותי** בכינוי העושה אותם, כי צראותך מכה נפלאה אשר אין יכולת לשד וכשוף לעשות, אפילו דומה דדומה, להוריד אש מן השמים בפלחי פלאות, אז לראשונות תחבונן:

והנבון בעיני, שנתכוין לומר אליו כי באמצעות מכה זו יטה לבו להבין להרגיש במגפות שהביא עליו ה', יובן, כי בכל מכה ומכה שהביא עד עתה לא היה מחליט פרעה בדעתו כי הם מאלהי היכולת, והיה תולה במכשפות ומעשה שדים, וזה כך האות

חביבות ה' לידידיו שיכולים לבקש דבר לזמן מסוים

ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיך לה ולעבדיך ולעמך להקרית הצפרדעים ממה ומבתיך רק ביאר תשארגנה: ויאמר למחר ויאמר בך בך למען תדע בי אין פיי אלהינו: ... ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל יי על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה: ויעש יי בך בך משה וגו': (שמות ט, ט-י) **פרשת וארא**

עוד כריך לדקדק דברי משה, שאמר **למתי אעתיר וגו'**, שלא היה לו לומר אלא מתי יסיר האפרדעים, שהוא המזבוקס: **אכן** כונת משה להראותו, אשר יפליא ה' לחצב ידידיו, ומזה ישער ויחליט בדעתו כי מהנמנע שיעזבם ה' בשום אופן. כי הגה מדרך המוסר עבד כי ישאל דבר מרבו, ולואי שישגיג עשוהו לו, לא שיתנה עליו בזמן מסוים ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר, אלא ועבד יאסף רבו עת אשר יחפוץ לחוננו ראון, ואמר משה **בא וראה** ההשגחה הנכונה ושלמות החיוב, שאעתיר לה' ואומר אליו **בתפלתי כי יעשה הדבר בעת אשר תקבע לו הזמן**. והוא אומר **למתי אעתיר** פירוש לאיזה זמן, **תתפאר עלי** לומר התפלל לה' עתה, כי לזמן פלוני יסיר וגו', והשיבו פרעה **למחר וגו'**:

וקשה כי הגם כי נפש קשע אִתָּה רָע ומשלי כא י, זה דוקא בדבר שאין הרעות ניכר לאדם אלא במושכל, אבל כזו וכזה אין לך אדם שיחפוץ שיתעבד בסכנת מות, כמו שכן קראה הוא ויסיר מעלי את המַטָּה (להבין י י). והיה נראה לומר כי לראותו זריזותו של משה שאמר **למתי אעתיר וגו'**, הטעתו עין שכלו, כי אמר כן משה לכך שהכיר כי קרב זמן קץ המכה, ואין עוד מאז והלאה שליטה לאלהי העברים והמכה כלתה מאליה, והערים חס ושלוט משה, לכך שאמר בדעתו כי חפץ יחפוץ פרעה למהר ולהסיר הנגע, לזה אמר **תתפאר**, ומן הסתם יאמר בעת ובעונה הזאת.

לזה סבל לער אותו זמן, להכיר הדבר אם מרמה אחז ואמר **למחר:**

אלא שכפי דרכינו אין לנו כריכוז לזה, כי ראה לבחון התפארות משה שאמר שיתפלל ויתנה בתפלתו על אלהיו שיסמע תפלתו עתה ולא יעשה כי אם למחר, ואין מדה זו אפילו בעובד לטוב ומזל. ואמר **למחר**, פירוש שיתפלל עכשיו ויאמר בתפלתו כי למחר יסיר וגו', נתכוון הרשע להגדיל הנסיון שיתפלל להסיר ולא יסיר עד למחר. והשיב משה על זה ואמר **בדברך נעשה, למען תדע כי אין בך אלהינו** שיקבל תפלתנו בתנאי, על דרך אומרנו (דברים ז י) **פי מי וגו' פיי אלהינו** ככל קראנו אליו, ולזה תקף ומיד יאל והתפלל לה':

ואין לחוש ולומר כי במה יאמת פרעה את הדבר שהתפלל אז ולא למחר בעת הארוך, הגה לכך שלא היה מתפלל תוך הכרך היו יודעים זמן תפלתו, וכשיאל באותו יום ולא למחר הגה האות לודק. והוא אומר **ויצא משה וגו' מעם פרעה ויצעק משה וגו'**, פירוש לעק שני דברים, האחד להסיר, והשני להסיר למחר ולא קודם, ולזה דקדק לומר **על דבר הצפרדעים** ולא אמר ויצעק וגו' להסיר האפרדעים, שאז יהיה נשמע שתפלתו היתה על ההסרה לכך בלא תנאי הזמן. **ויעש ה' בדבר משה**, פירוש בזמן שאמר לו **ויסר וגו'**:

שעבוד מצרים

מצרים נקראת בית הכלא

ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממצרים: הבה נתחכמה לו פן ירבה ויהיה פי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ: (שמות א, ט-י) פרשת שמות

ועצום. ואמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וגו' ועלה מן הארץ ויעשה מה שהוא מסורת בידם, שהוא יאבד כל נפש לכנעני אחיו, לזה יתחכמו עליו לאוסרו לכל אלת. ולזה נקראת מצרים 'בית הכלא' (עי' מילתא מס' דעמלק א, ומובא ברא"י שמות יח ט), כי היו המצרים שומרים את ישראל בלתי אלת משם, לחשק כלות אחיו הכנעני וכו':

ויאמר אל עמו הנה וגו'. אומר הנה וגו'. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (בר"ר פ יב) **בפסוק** (בראשית לד ט) **עכרתם אתי**, שכלולה היתה החבית (וכו') ונערתם אותה, כי מסורת היתה ביד והכנענים שעתידין לפולל ביד ישראל וכו' ע"כ. ולזה אמר מלך מצרים, **הנה עם בני ישראל הידוע בתוקף ועוז**, הגה הוא רב

הגלות במצרים היתה צרה כפולה

וישלח משה מלאכים וכו' אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו: וירדו אבותינו מצרימה ונשב במצרים ימים רבים וירעו לנו מצרים ולאבותינו: (במדבר כ, יד-טו) פרשת חוקת

שעשה יעקב ליוסף היה הגלות במקום אחר, בלא כל כך תוקף השעבוד אשר הפליאו למרר חייהם. מעתה היות הגלות במצרים הוא נוסף על הידוע בגזירה, לזה אמר וירדו וגו', פירוש ועוד לנו שהיתה התלאה במקום זה הרע ימים רבים וירעו לנו וגו'. ונתכונו גם כן במאמר זה לומר שהם פרעו שטר חוב ומלך זה זכו בארץ, והודיעו גם כן כי פרעו פרעון גדול בכל כך לער זמן ארוך כאומרנו **ימים רבים:**

ואומר וירדו אבותינו וגו', פירוש מלבד הגלות עוד נוסף שסבלנו צרה כפולה, שהיה הגלות במצרים, על דרך מה שכתבו בתוספות במסכת שבת (דף ע"ג) **במה** שאמרו שם בגמרא וזה לשונם: לעולם אל ישנה אדם את בנו בין הבנים, שבשכיל שני סלעים מילת (וכו') ונתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, ע"כ. והקשו התוספות (ד"ה ה"ג בתגלגל) והלא הגזירה היתה מבין הבתרים, ותלכו שאם לא היה שינוי

הָבָה נְתַחֲבָמָה לּוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְגו': וַיִּשְׁמְנוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְבָּנוֹת לְפָרְעָה אֵת פְּתָתָם וְאֵת רַעְמֶסֶס: (שמות א, י-יא) פרשת שמות

וישימו עליו וגו'. כאן הבין שואל מה חכמה נתחכמו בזה, אין זו חכמה אלא רעות וחציפות. עוד איך מלאם לבס בתחילת השעבוד לשום עליהם שרי מסים. ועוד איך בני ישראל נטו ערפם לעבודה עצובה נכריה בחומר ובלבנים:

והנה רבותינו ז"ל שאמרו (סוטה יא.) כי היה הדבר בהדרגה, בתחלה צפה רך ולבסוף צפוד, ומן סדר הכתובים משמע כי בתחלה שמו עליהם שרי מסים, ולדבריהם ז"ל לריך לומר כי קדמו דברים לשימת שרי מסים. והנה לפי מה שפירשתי בפסוק (ט) 'רַב וְעָלוּס מִמֶּנּוּ' כי סוברים שיכולין להשתעבד בהם בעד הטוב שעשו להם בשני רעב, אפשר שבאו עליהם ככה וְיָלַךְ תִּיכָף וּמִיָּד, ושעבדו ושימו עליהם שרים, ואז היו מועטים בערך המצריים ונטו ערפם. ומה שאמר הכתוב **הבה נתחבמה** אינו על פרט השעבוד, אלא על פרט אחר, וכמו כן אמרו ז"ל (שם ע"א) שהיה על שקוע הבנים בים, כאמור בדבריהם:

עוד נראה בדקדוק עוד אומרו **למען ענותו וגו'**, שלא היה לריך, והדבר מובן שהוא למען ענותו מתכונים. עוד אומרו **בסבלותם**, מה בא למעט. אכן נראה שנתחכמו עליו להשתעבד בדרך זה, כי פרעה מן הסתם יהיו לו בונים ערים לשבת והרצה עובדים עבודות האריכות למלכות, מהמצריים עצמם ומהזולת, והאנשים ההמה יקראו 'מס', כמו שאמר הכתוב (מ"א ה כז) וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִסַּת מִסְכְּלֵי יִשְׂרָאֵל. ויעץ ענה לשום על ישראל שיהיו הם שרי מסים, ויבן שיהיו הם הממונים על כל עושי מלאכת המלך, ודבר זה אינו פחיתות ולא דלות לישראל, ואינם יכולין למאן. וכונתם בזה הוא לערמה, למען ענותו לעם ישראל **בסבלותן** של המסים שהם עובדי עבדות, כשלא יוכלו לעבוד עבודתם אשר שמו עליהם בתוספת מרובה ממה שיוכלו שאת, יאטרכו השרים להאטרף עמהם לעבוד עבודתם להשלים חוקם, שלא היו מכירים בחוק העבודה אלא לשרים שהם ישראל שהם הם הממונים, וזו היא חכמתם שבאמצעות ערמה זו הכניסו בסבלות. והוא אומרים ז"ל 'בתחילה צפה רך' היו לשרים, 'אחר כך לעבדים', ויבן ערי וגו':

פניני וחידושי אור החיים הק'

גזירת פרעה שישראל עצמם ישליכו את בניהם

וַיִּצְוּ פָּרְעָה לְכָל עַמּוֹ לְאָמֹר וְגו' (שמות א, כב) פ' שמות. ואמרו לאמר, פירוש לא שהמצריים הם עצמם ישליכוהו, אלא שיאמרו לבני ישראל שכל אחד ישליך בנו. והטעם, למה שאמרנו שהגזירה היתה לצד מה שראו איצטגנינו וכו', מן הסתם יראו הדרך שלקה בו שהוא על ידי ישראל, לזה גזר שבני ישראל הם ישליכו אותו היאורה, וכמו שכן היה, שיוכבד היא השליכה את משה ביאור:

היה להם צער הגוף וצער הנפש

וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקֶּצֶר רֹחַ וּמִעֲבֹדָה קָשָׁה: (שמות ו, ט) פרשת ואלה. טעם אומרו **ומעבודה**, זה יגיד כי מלבד צער העבודה עוד היה להם קוצר רוח. והטעם, בראותם כמה כבדה עליהם המלאכה קצרה נפשם מלבד פרט צער העבודה, וגם מדרך האיש אשר תקצר נפשו לא יוכל עבוד, כי יחלש למכאובו, ורעים הם השניים. אשר על כן אמר **ומעבודה**, כי קצרה רוחם, וגם כבדה עבודתם:

פרו ורבו בכדי להעמיס קושי העבודה

וּכְאֲשֶׁר יַעֲנֵנו אַתָּה פֶּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וְגו': וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְךְ: (שמות א, יב-יג) פרשת שמות. וכפי פשט הכתוב ירצה, כי כשהיו המצרים מרבים לענות, היה ה' מרבה את ישראל, כדי שיהיו נעזרים על העבודה, והיה נותן בהם כח. והוא אומרו **כן ירבה**, לשיעור אשר יספיקו העובדים בעבודה, וגם ה' נותן בהם כח לשיעור אשר יתמעט מכחם מהעינוי. וכשראו המצרים כן, היו מעבידים אותם **בפרך**, כתרגומו **בקשיו**:

הרגשת היותם שבויים במצרים

אֲנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: (שמות כ, ז) פרשת יתרו. **אנכי ה' אלהיך וגו'.** טעם כפל **אשר הוצאתיך מארץ וגו' מבית עבדים**. פשט הדברים הוא שכונתו להגדיל עוצם שבייתם שהיו בארץ מצרים, מקום שאֲסִיְרֻוֹ לא פתח וגו' (ישעיה יד יז), נוסף על הפלגת טומאתה, ועוד שהיו שם בגדר **עבדים** והוציאנו ה':

ד' בוסות - בנגד ד' לשונות של גאולה

ד' הגאולות מרומזים בד' אותיות שם הוי"ה

לִבְנֵי אֱמֹר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגִאֲלְתִּי אֶתְכֶם בְּזְרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים: (שמות ו, ו) פרשת וארא

לאֱלֹהִים על גאולה הבאה, בחינת ה"א לחונה, כי תקרא שם 'אלהים' כידוע לאנשי אמת. ואולי כי לזה נתכוון באומרו אחר סדר ארבע לשונות של גאולה, וידעתם כי **אני** שם הוי"ה, פירוש וזה כך האות, ארבע גאולות:

עוד יראה על דרך אומרים ז"ל (שמו"ו ו ז) כי ארבע גאולות נאמרו בפסוק זה, ואולי כי הם רמוזים בשם הוי"ה שאמר ה' פתח דבריו אמור לבני ישראל **אני** ה', ולכל זה שם הפועל יפעל ארבעה מיני גאולות. ולפי זה ידויק אומרו (פס' ז) **וְהִיִּיתִי לְכֶם**